

УДК 343.121

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.49>**Марія Ковальська,***старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1**Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ТАКТИКА ДОПИТУ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ БАНДИТИЗМУ

Наукову статтю присвячено висвітленню питань тактики проведення допиту потерпілого на стадії досудового розслідування бандитизму. Досліджено статистику зареєстрованих кримінальних проваджень за фактом вчинення бандитизму, яка свідчить про значне зростання кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, що підкреслює актуальність дослідження. Встановлено, що дослідження методики розслідування бандитизму на рівні монографічних праць в Україні не виконувалося, а тактика допиту потерпілого від бандитизму залишилася поза увагою науковців України. Проведений аналіз підходів учених до поняття допиту з позиції науки криміналістики та його законодавчого закріплення у нормах кримінального процесуального закону. Встановлено, що потерпілим від бандитизму можуть бути як юридичні особи (підприємства, установи, організації), так і фізичні особи. Констатовано, що у разі, коли юридична особа є потерпілим у результаті вчинення бандитизму, слід залучати до провадження його представника, яким може бути керівник юридичної особи, адвокат або інша уповноважена ним особа чи адвокат. Підкреслено, що найбільш інформативним є допит представника потерпілого, який є керівником організації, на яку вчинено напад. Проведено дослідження тактики допиту потерпілого в результаті вчинення стосовно нього бандитизму із виділенням початкового, основного та заключного етапу. Зазначено важливу роль у підготовці до проведення допиту складання його плану, а також встановлення психологічного контакту із допитуваним. Акцент зроблено на основному етапі допиту, в якому залежно від позиції потерпілого під час допиту можна виділити три типові ситуації. З урахуванням конфліктності допиту під час досудового розслідування запропоновано допит потерпілого від бандитизму проводити слідчим суддею. Наведений перелік обставин, що їх слід з'ясувати в ході допиту. Розглянуто моделювання допиту та підкреслено важливість його проведення на місці події з метою актуалізації ідеальних слідів у пам'яті потерпілого.

Ключові слова: кримінальне провадження, розслідування, бандитизм, потерпілий, допит.

Постановка проблеми. Злочинність як соціальне явище якнайтісніше пов'язані з економічними процесами в країні. Особливо тривожним є той факт, що на тлі загального зростання злочинності відзначаються більш високі темпи зростання тяжких особливо небезпечних злочинів, скоєних організованими злочинними групами, в тому числі в складі банд. У зв'язку з нестабільною ситуацією в державі бандитизм як злочин проти громадської безпеки останнім часом все більше поширюється на всій території України. Тому розроблення методики його розслідування загалом та тактики слідчих (розшукових) дій зокрема є актуальним та надзвичайно корисним для потреб слідчої практики.

Стан дослідження. У юридичній літературі такої слідчій (розшуковій) дії, як допит, або окремим її аспектам присвячено досить багато робіт. До цього питання зверталися такі вчені, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. В. Дулов, В. О. Коно-

валова, М. В. Костицький, М. І. Порубов, О. Р. Ратінов, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько та інші. У їхніх дослідженнях докладно розглянуто як кримінально-процесуальні, психологічні, так і криміналістичні аспекти допиту, що мають здебільшого загальний характер.

Однак питанням розслідування бандитизму з боку науковців не було приділено досить уваги. Це вказує на необхідність удосконалення правоохоронної діяльності в частині тактики допиту потерпілого від бандитизму, що і визначає актуальність даної теми.

Метою нашого дослідження є з'ясування тактичних особливостей допиту потерпілого в ході розслідування бандитизму.

Виклад основного матеріалу. Як кримінально-правове явище поняття бандитизму наводиться у кримінальному Кодексі (далі – КК) України, зокрема у ст. 257, та являє собою організацію озброєної банди

з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі.

Під бандою розуміють стійку організовану й озброєну групу з двох або більше осіб, яка попередньо об'єдналася для вчинення одного або кількох нападів на громадян чи підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності [1].

Однією з основних умов існування банди є її цілісність, яка виражається в комплексі повного соціально-психологічного та емоційного порозуміння її учасників, що можна відобразити таким фундаментальним поняттям, як рівень консолідації членів банди [2, с. 4-5]. Тому отримання інформації про їхню діяльність, спосіб вчинення злочинів та ніші обставини можна від першоджерела, тобто потерпілого від їх протиправних дій.

Згідно зі статистичними даними, в Україні протягом 2013 – серпня 2019 років зареєстровано 113 випадків бандитизму: 2013 – 14; 2014 – 12; 2015 – 17; 2016 – 18; 2017 – 30; 2018 – 22; протягом січня-серпня 2019 року – 9 [3]. Дані статистики переконливо свідчать про актуальність нашого дослідження.

Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання доказів з особистісних джерел під час досудового розслідування бандитизму, є допит, адже він є тією слідчою (розшуковою) дією, що дозволяє як отримати нові докази, так і перевірити раніше отримані докази, інформацію, отриману із документації чи інших джерел.

Допит потерпілого є однією із найважливіших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про бандитизм, оскільки лише потерпілий може надати найбільш повну і достовірну інформацію про злочинців, тому що безпосередньо «контактував» із ними.

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України).

Щодо поняття допиту, то вчені по-різному підходили до цього поняття. Так, В. Ю. Шепітько характеризує допит як процесуальну дію, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, які беруть у ній участь, спрямований на отримання показань про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини у розслідуванні [4, с. 73]. Л. Д. Удалова зазначає,

що допит у процесуальному доказуванні є сполучною ланкою між засобами збирання доказів, які спрямовані на отримання показань, та їх перевіркою, яка здійснюється шляхом проведення слідчих дій. На її думку, це зумовлено тим, що гносеологічна природа допиту, яка заснована на методі пізнання, стосується й інших слідчих дій, що їх зближує та зумовлює їх тісний взаємозв'язок [5, с. 125-126]. При цьому для допиту характерно те, що слідчий постійно повинен зберігати ініціативу у спрямованості спілкування, у регулюванні процесу обміну інформацією [6, с. 96]. Це твердження є особливо актуальним щодо розслідування досліджуваного нами виду кримінального правопорушення.

Допит тактично та психологічно є досить складною слідчою (розшуковою) дією, який здебільшого проходить в умовах конфліктності та протистояння допитуваного. Як стверджував Р. С. Белкін, це зумовлено не тільки тим, що слідчому в низці випадків протидіє особа, що не бажає говорити правду або давати показання загалом, але й можливістю наявності в показаннях особи, яка повідомляє слідчому всі відомі їй відомості стосовно обставин злочину, помилок та викривлень, які під час допиту потрібно своєчасно виявити та врахувати під час оцінки та використання показань [7, с. 97].

Допит потерпілого можна віднести до основного та важливого засобу збирання доказів під час розслідування бандитизму. Здебільшого потерпілими у таких кримінальних провадженнях є фізичні особи, проте ними також можуть бути і юридичні особи.

Як впливає з аналізу кримінальних проваджень, у 92 % випадках потерпілими були фізичні особи. Проте зі статистикою можна не погодитися, адже із диспозиції статті видається очевидним, що ними можуть бути і юридичні особи (підприємства, установи, організації). Тому у разі, якщо потерпілим є юридична особа, сторона обвинувачення повинна визнати представника потерпілого та провести його допит.

Представником потерпілого може бути керівник організації у разі нападу на неї або інша уповноважена ним службова особа підприємства, установи, організації. Як показав аналіз судової практики, здебільшого це адвокат або юрист, що працює в організації – 82 %. Представник потерпілого допитується про відомі йому обставини нападу на юридичну особу. Найбільш інформативним є допит представника потерпілого, який є керівником організації, на яку вчинено напад. Він може повідомити відомості про обставини кримінального правопорушення.

Оскільки такі особи нерідко відчувають емоційну напругу, необхідна чітка організація допиту, постановка коротких та зрозумілих питань, що виключають виникнення пауз у процесі отримання показань. При цьому детально з'ясовується, чи були попередні погрози щодо нападу на організацію, якщо так – у який спосіб це було зроблено, чисельність та вигляд бандитів, спосіб вчинення нападу, тощо. Слідчий повинен брати до уваги, що представник потерпілого, яким, наприклад, може бути й адвокат, може безпосередньо й не знати обставин вчинення злочину. Такий представник потерпілого може бути обізнаний про них від інших осіб, наприклад співробітників організації, однак його показання будуть надані з чужих слів, що потребує допиту їх першоджерела. Ключовим у допиті такого представника потерпілого є заявлення та обґрунтування матеріальних збитків, які були завдані організації в результаті нападу.

Загалом прийнято вважати, що проведення допиту складається із трьох етапів: 1) початковий – підготовча частина допиту; 2) основний (або робочий) етап; 3) заключний (або етап фіксації результатів допиту). Погоджуючись, вважаємо, що допит потерпілого від бандитизму буде включати, власне, зазначені етапи, які ми спробуємо описати.

Підготовка до допиту передбачає три основних рівні: пізнавальний, прогностичний та синтезуючий. Пізнавальний рівень полягає у вивченні матеріалів кримінальної справи, збиранні відомостей про особу допитуваного, вивченні спеціальних питань. Інформація, що буде одержана на цьому рівні, дає змогу прогнозувати різні ситуації допиту, визначати можливість виникнення у допитуваного реакцій на використання того чи іншого тактичного прийому або небажаного психічного стану, вибирати найдоцільніші способи встановлення психологічного контакту. Підготовка до допиту завершується на синтезуючому рівні й охоплює складання плану допиту, а також вирішення питань, пов'язаних із визначенням доцільного місця, часу та режиму його здійснення [8, с. 108].

Важливу роль у підготовці до проведення допиту відіграє складання його плану. Попереднє планування проведення допиту дає слідчому можливість не тільки правильно ставити запитання, не залишити без уваги важливі деталі, а й відчувати себе впевненіше у психологічному сенсі.

Будь-який допит починається з встановлення психологічного контакту, тобто такої схильності до спілкування, яка може призвести до ефективних результатів. Психологічний контакт – це процес встановлення,

розвитку та підтримки взаємної поваги осіб, які спілкуються, своєрідна форма мовного контакту, яка зумовлює отримання доказової інформації, що сприяє встановленню об'єктивної істини, вичерпному, всебічному та об'єктивному розслідуванню всіх обставин справи [9, с. 54].

Так, залежно від позиції потерпілого в процесі розслідування бандитизму можна виділити такі типові ситуації в ході його допиту:

1. Потерпілий дає повні та достовірні показання. У цьому разі вагомого значення набуває вивчення властивостей особистості потерпілого з метою об'єктивної оцінки його показань, які можуть проявлятися у перебільшеному сприйнятті події, що відбулася; узагальненості уявлень про подію; непослідовності і суперечливості у викладенні обставин злочину тощо. Під час допиту слід виявити прогалини, що стосуються важливих елементів, котрі стосуються особи злочинця й інших фактів.

2. Потерпілий умисно дає неправдиві показання щодо злочинців або відмовляється від дачі показань. У цій ситуації першорядного значення набуває пошук мотивів, які спонукають його вибрати таку лінію поведінки. Такими мотивами можуть виступати: острах допитуваного через те, що розслідування злочину може привести до виявлення фактів, які його компрометують; потерпілий знає злочинців і має намір сам «з'ясувати» з ними стосунки; острах помсти з боку злочинців і його зв'язків; родинні, дружні та інші зв'язки зі злочинцем; прямий вплив на потерпілого (погрози, шантаж, підкуп). У цих випадках вивчення особи потерпілого багато в чому зумовлює ефективність застосування тактичних прийомів допиту.

3. Потерпілий не може бути допитаний (перебуває в лікарні, відрядженні і т. д.) або помер. У подібних ситуаціях можливий характер взаємозв'язків між даними про особу потерпілого і злочинця встановлюється орієнтовно, на основі вивчення матеріалів по аналогічним вже розкритим злочинами і шляхом опитування осіб, що знали його.

У кримінальних провадженнях про бандитизм допит потерпілого вкрай необхідний негайно, проте потерпілі часто перебувають у стресовому стані. У результаті їх показання бувають не досить точними та послідовними. Слід не погодитися з думкою М. А. Селезньова про те, що «після першого допиту необхідно прагнути до об'єктивізації отриманих даних шляхом проведення інших процесуальних дій. Здобуті дані під час повторного допиту здатні актуалізувати

асоціативні зв'язки в пам'яті потерпілого та допомагають отримати від нього додаткову доказову інформацію» [10, с. 45]. Адже аналіз кримінальних правопорушень про бандитизм показує, що одним із найбільш серйозних недоліків у роботі слідчих зі свідками і потерпілими є надмірно часті їх допити. На нашу думку, враховуючи той факт, що ситуація допиту потерпілого у 63% випадків є конфліктною, слід використовувати можливість проведення допиту слідчим суддею під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України). У цьому разі потерпілого може допитати одноразово у судовому засіданні слідчий суддя і надалі визнати такий доказ належним та достатнім у ході судового розгляду.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що в ході допиту потерпілих від бандитських нападів слід встановити: кількість нападників, їхні прикмети; в чому полягали дії кожного співучасника під час нападу, хто був більш активним, керував діями інших; які засоби маскування зовнішності застосовували нападники; про що говорили нападники між собою або з потерпілими (звернути увагу на манеру спілкування (жаргон, імена, прізвиська, особливості мови і т. д.); чи застосовували зброю нападники, якщо так, то яку; транспортний засіб, що використовувався злочинцями (тип, марка, номерний знак, зовнішні ознаки, напрямок руху); чи не бачив раніше хто-небудь з очевидців когось зі злочинців, якщо бачив, то де, коли, за яких обставин і т. д.

На нашу думку, в ході проведення допиту потерпілого від бандитизму важливу роль відіграє моделювання вказаної процесуальної дії. У теорії моделювання під моделлю розуміють штучно створену ідеальну або матеріальну систему, яка відтворює об'єкт дослідження й здатна замінити його таким чином, що її дослідження сприяє отриманню нової інформації про об'єкт дослідження. Як зазначав І. М. Лузгін, моделювання під час допиту застосовується у вигляді: реконструкції; макетування; графічного відтворення ситуації або предмета [11, с. 61]. Власне, моделювання в ході допиту, який слід проводити на місці, зможе актуалізувати ідеальні сліди у пам'яті потерпілого, на якого було вчинено напади, та сприятиме досягненню завдань кримінального провадження.

Щодо заключного етапу допиту потерпілого від бандитизму, то слід зазначити, що допит фіксується у протоколі допиту. На нашу думку, допит слід фіксувати за допомогою відеозйомки. Якщо допит проводиться слідчим суддею, то аудіофіксація є обов'язковою.

Висновки

Таким чином, ми встановили, що допит являє собою обмін інформацією в процесі спілкування в порядку встановленої законом процедури. Проблеми організації, тактики допиту досить детально досліджені і в криміналістичній, і в процесуальній літературі, проте тактика допиту потерпілого від бандитизму і досі залишається поза увагою науковців. Враховуючи наявну у криміналістичній літературі класифікацію, ми побудували тактику допиту потерпілого від бандитизму у три етапи (початковий, основний та заключний). Встановлено, що потерпілими від бандитизму можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. У ході допиту можливе залучення представника потерпілого, яким найдоцільніше визнавати керівника підприємства, установи, організації, що зазнали нападу. З урахуванням конфліктності допиту та потреби його оперативності підкреслено важливість використання слідчим можливості допиту потерпілого слідчим суддею під час досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-95> (дата звернення: 12.02.2020).
2. Голіна В.В. Сучасний бандитизм в Україні: стратегія і тактика боротьби: Соціально-правове і кримінологічне дослідження : реферат наукової роботи. Харків, 2002. 17 с.
3. Єдині звіти про кримінальні правопорушення за 2013 – серпень 2019 роки. URL: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 23.02.2020).
4. Шепітько В.Ю. Теорія криміналістическої тактики : монографія. Харьков : Гриф, 2002. 349 с.
5. Удалова Л.Д. Допит як засіб процесуального доказування на досудовому слідстві. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 4. С. 123–126.
6. Дулов А.В. Судебная психология. Минск : Высшая школа, 1975. 462 с.
7. Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. Москва : Новый Юрист, 1997. 176 с.
8. Настільна книга слідчого : науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів / Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та інші. 2-ге вид. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. С. 104–120.
9. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : монографія. Чернівці : Рута, 2005. 152 с.
10. Руководство для следователей / под ред. Селиванова Н.А., Снеткова В.А. Москва : Инфра, 1997. 570 с.
11. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва : Юрид. лит-ра, 1981. 152 с.

The scientific article is devoted to covering the issues of tactics of conducting the interrogation of the victim at the stage of pre-trial investigation of banditry. The statistics of registered criminal proceedings on the act of banditry were investigated, which resulted in a significant increase in criminal offenses of the investigated category, which emphasizes the relevance of the research. It was found that research into the methodology of investigating banditry at the level of monographic studies in Ukraine was not performed, and the tactics of questioning the victim of banditry remained out of the sight of Ukrainian scientists. The analysis of scientists to the concept of interrogation from the point of view of the science of criminalistics and its legislative consolidation in the rules of criminal procedural law. It is established that the victims of banditry can be both legal entities (enterprises, institutions, organizations) and individuals. It is stated that when a legal entity is a victim of the act of banditry, it should be involved in the proceedings of its representative, who may be the head of the legal entity, a lawyer or another authorized person or a lawyer. It is emphasized that the most informative is the questioning of the victim's representative, who is the head of the attacked organization. The tactics of questioning the victim as a result of the perpetration of banditry were investigated, taking into account the initial, main and final stages. Establishing an important role in preparing for the interrogation is to draw up his plan, as well as to establish psychological contact with the interviewee. The emphasis is on the main stage of the interrogation, in which, depending on the victim's position during the interrogation, three typical situations can be identified in the course of the investigation of banditry. Taking into account the conflict of the interrogation during the pre-trial investigation, it is proposed to interrogate the victim of banditry to conduct an investigative judge. Here are some of the circumstances to be found out during the interrogation. Modeling of the interrogation is discussed and the importance of conducting it at the scene is emphasized in order to update the perfect traces in the victim's memory.

Key words: criminal proceedings, investigation, banditism, victim, interrogation.

